

EGY ISTENTAGADÓ KÖLTŐNŐ

A FRANCIA irodalomban nagy feltűnést okozott az, hogy az egyik legkitűnőbb francia eszthetikus, Caro, a *Revue des deux Mondes* május 15-iki füzetében egy kis versfüzetre hívta fel az irodalom figyelmét, mely csak magán körökben volt ugyan elterjedve, de melyről azt állítá Caro, hogy korunk bölcsészeti irányának a költészetben legerőteljesebb kifejezése és valódi költői ihlettel írott mű. A figyelmet és kíváncsiságot még fokozta Caro ama kijelentése, hogy a költő: nő és így nem csuda, ha a *Revue des deux Mondes* most érkezett júniusi füzete már hirdeti a műnek nyilvánosságra bocsátását. A mű címe *Contes et poésies* par L. Ackermann. Tehát e néven mutathatjuk be olvasóinknak azt az írónőt, kiről a legilletékesebb kritikusok egyike így ír:

Valódi költő, ki egészen őszinte, felül áll majd mind azokon, kiket most emlitenek, függetlenül a kis csoportoktól, plejadoktól és kotteriáktól, ki bizonyára figyelemre méltó, feladatainak átérzése és azon fájdalmas buzgalom miatt, melylyel azokat tanulmányozza, valamint az indulatok mélysége következtében, melyeket azokból merit és kifejez, gyakran különös, szabálytalan nyelven, de a mely hatalmas, képletes, erőteljes egész a durvaságig, lyrai, melyből szenvedélyes tüzlélek lehell.

Miféle feladat áll a költő előtt, ki korunk bölcsészetét kifejezni akarja? Ezt nehéz lenne egy cikk szűk keretében részletesen kifejteni. Legyen elég annyit megjegyezni, hogy sokféle theoria van forgalomban a világ és lét kérdéseinek megoldására, melyek csak abban értenek egyet, hogy közösen tagadják a régi hitet és régi bölcsészetét. Minthogy pedig minden bölcsészeti és tudományos iránynak befolyása van a költészetre is, így látszani kell korunk bölcsészeti küzdelmeinek is a költészeten. Mert mi a költészet? Megmondá ezt Jouffroy ez előtt negyven évvel, midőn ezt írta:

Az ártatlanság korának megvan a maga költészete, van az érett kornak is, és ennek

oly felsőbbbsége van ama fölött, hogy midőn nyilvánul: elhalványítja, elszínteleníti, megsemmisíti az előbbi báját. Különös lenne: költészetnek nevezni azt a felületes sugalmazást, mely megünnepli a frivol örömöket és megsíratja a szenvedélyek mulékony fájdalmait. A valódi költészet csak egy dolgot fejez ki: az emberi lélek gyötrelmeit végzetének kérdése előtt. Erről beszél a nagy költők lantja, ez rezg oly búskomor egyhangúsággal Byron költeményeiben, Lamartine verseiben. Azok, kik eleget nem éltek, csak félig értik meg e titokteljes hangokat, az örökös fájdalom viszhangját, de mélyen viszhangoznak azok az érett ember lelkében, kikben a nagy feladatok kifejték a valóban költői érzéket. Csak ezeknek adatott meg, — hogy jobban fejezzük ki magunkat, — a költészet átérzése, mert a lantos költészet: az egész költészet, a többi csak forma.

És korunk tudományos kutatásai, bölcsészeti rendszerei a nagy kérdésekkel szemben egészen más állást foglaltak el, mint a régiak; úgy annyira, hogy aki az új rendszerek eredményeit elfogadja, annak szakítania kell a régi hittel, mert Müller Miksa is kigunyolja azokat, kik a régi *hitet* megőrizni szeretnék, az új kutatások eredménye mellett is.

Ugy látszik — írja ő — azt hiszik, hogy a világ kétféleképen teremtetett: egyszer Mózes, egyszer Darwin szerint. Megvallom, hogy én e mesterséges megkülönböztetést el nem fogadhatom és szeretném e hidegvérű bölcészekhez azt a kérdést intézni, melyet a német paraszt intézett püspökéhez, ki mint herceg, mulatott egész héten át, és mint püspök, a vasárnapot imádkozással tölté: Mi lesz a püspökből, ha az ördög eljő és elviszi a herceget?

De ha Müller Miksának igaza van, ha a tudományos kutatások minden eredményét komolyan elfogadjuk, akkor a világ keletkezéséről, rendeltetéséről, a lélekről, a mi jövőnkről egészen más fogalmat és hitet kell alkotnunk magunknak, mint a melyekkel eddig birtunk, és a melyek a költészetet sugalmazták. Főleg pedig akkor fog egészen más színben tűnni fel előttünk minden, ha elfogadjuk

azt a materialista tant, hogy a világon csak az erő halhatatlan és minden egyéb: az ember épp úgy, mint a föld, nap és a mindenség, egyforma törvények alatt él, fejlődik és enyészik el; mert akkor a költő előtt, ki e tanokat elfogadja, Pascal szavai szerint, »a végtelen mélységek örök hallgatása« van, midőn »nézi az egész néma mindenséget és a világosság nélküli embert, magára hagyatva, mint egy eltévedve a mindenség e szegletében, a nélkül, hogy tudná, ki tette őt oda, mit kell ott tennie, mi lesz belőle, ha meghal; rémületbe esik, mint azon ember, kit egy pusztaság és rémítő szigetre vittek, és ott ébredne fel, a nélkül, hogy tudná hol van és eszközei lennének a kijövetelre«.

Ilyen költő Ackermann asszony és ezért érdekes tudni, hogy miképen fogja fel a lét nagy kérdéseit és mily hangon ad kifejezést gyötrelmeinek. Kis könyvecskéje, melyben vagy 12 költeményt adott ki, valódi költői ihlettől van áthatva és ezért figyelemre méltó. Legelőször is az az erőteljes hang lepi meg az embert, melyen tiltakozását fejezi ki azon isten ellen, kit ő elhagy, megtagad; látjuk minden sorából, hogy nem fél már attól. Természetes, hogy legszabadabb tere erre *Prometheüs* themájában van, melyet feldolgozott már Byron is, Shelley is, Goethe is; de azért az új költő is tud eredetiséget adni költeményének. Mint Shelley, drámájában, Jupiter foglyát egy új hit által szabadítja fel, mely a természet hatalmában, mint egyedüli istenségben való hitben áll — ő is a bálványok bukását, a régi zsarnokságok megsemmisülését a tudomány által dicsőíti. Ezért kiált így Jupiterhez: »Eltiporni, még nem győzelem és a te haszontalan villámod véremlében fog kialudni.« Mi volt *Prometheüs* bűne? Fel akará emelni az embert, a gondolat szikráját szítá fel az anyagban, a szeretet korát akará megnyitni a kegyetlen földön. A kaukázusi fogoly meg lesz bosszulva, mert örököse: az ész, fellázítja az embereket Jupiter ellen és ezek törvényszékük elé merik idézni őt, ezt mond-

ván neki: »Miért vannak bajaink? miért egy isten szeszélye és gyűlölete? Az emberi lelkiismeret a bíró, ő ítél, és — mint a költő énekel — a hittől, mint egy rossz álomtól szabadulva, az ember elutasítandja magától a halhatatlan zsarnokokat és nem fog, mint szüntelen borzalmak zsákmánya, gyáván, oltáraik lábánál görnyedni. Belé fáradván abba, hogy az eget *süketnek* találá, *üresnek* fogja azt tartani. A természet örök és fényes fátylát reád vetvén, elfog téged szemei elől rejteni; a végnélküli mindenségben nem fog egyebet felfedezni minden isten helyett, mint egy vak és mogorva párt: az Erőt és Véletlent.« Ime így tagadja meg a költő az istent; de egyszersmind érezteti az emberrel, hogy a trónvesztett isten helyett, mily borzasztó, lelketlen két ura akad, és ez átok gyanánt sulyosodik a költészetre is.

Pascal különösen kedvenc tárgya Ackermannnak; négy részből álló lyrai drámát szentel a nagy francia írónak. *A Szfinx*, *A kereszt*, *Az ismeretlen nő* és *Az utolsó szó* címek alatt éneкли meg keble küzdelmeit. E költeményében már nem a mithologiai istent támadja meg, hanem egyenesen az evangélium istenét; ő a keresztet akarja leverni, mely elválasztja a régi világot, gyűlöletével, rabszolgaságával együtt, az új világtól, melyben egyenlőség és szeretet van hirdetve: úgy, hogy ha a Pascal által felállított alternatíva közt kellene választani, t. i. hinni vagy kétségbe esni, költőnk hajlandóbb lenne kétségbe esni, mint hinni. Legelőbb dicsőíti Pascalt, midőn küzd a szfinx ellen, midőn felszaggatott karjaiba szorítá, »az istenbe vetett hitet« és legyőzi azt. De győzelmét nem tudja felhasználni, s a költő megijedve kiált fel: »Hogyan? Ily gyengeség annyi bátorság után? Midőn a halálnemek közt választatsz: nem jobb lett volna-e gyengeség nélkül meghalni, a szfinx által megemészte, mint a kereszt által megsemmisítve lenni?« E költői képben Pascalnak a keresztyén vallás elleni küzdelme és ahhoz való visszatérése van előadva. A borzasztó küzdelem közepette, egy

titokszerű, a világtól alig sejtett szerelem foglalja el Pascal erős szívét; ha a szomorú és szüzies ismeretlen tudta volna, hogy szerettetik, és pedig ki által szerettetik: mekkora lett volna elragadtatása és mekkora borzalma! De Pascal bánatos lelkét csakhamar megszállák a kételyek és szerelme feláldoztatott, »bűnösnek hívén magát, pedig csak álom volt.« A hit mindent visszafoglal lelkében, ezért fordul a költő e kemény szakokban az isten ellen:

A te veszedelmes, végtelen birvágyadban nem hagysz neki meg egyebet, mint egy keresztet és a halált. Igen, te megfosztod minden kincsétől rendre; szüzi szerelme után megfosztod tehetségétől. Teljes az áldozat! Soha még balandó nem adott annyi martalékokat lángodnak; a te sugaradból villám lesz, midőn e lélekbe esik, mindent felemészte az: az áldozatot és oltárt.

Végre is Pascal a küzdelmet nem állja ki, utolsó szava is az, hogy térjünk vissza a hithez; de éppen ez bosszantja a költőt, ki végszavában is megtagadja az engedelmisséget és így szól:

Mi elfordulunk az égi kísértőtől, ki vérét ajánlja fel nekünk, de cserében eszüinket kívánja. Nem lenne szánkban soha elég *nem* arra, hogy visszautasítsuk ez egyenlőtlen és gyászos cserét. Nem-et kell mondanunk a végzetes keresztnek, mely árnyékával oly sötétséget okozott, hogy csaknem elveszett benne az emberi ész, mely a magasra törő haladás, a valódi felszabadító elől elzárta az utat. Nem-et az istentelen áldozat ez eszközének, melyen, az isteni ártatlan mellett, ugyanazon csapások alatt, látjuk elpusztulni az igazságot. Nem-et kell mondanunk üdvünknek, ha az vérbe került . . . Nem-et még az áldozatnak és nem-et mindennek felett a feláldozónak — ez az isten.

De hát akkor mit óhajt, mit szeret e vakmerő költő? Ő a megsemmisülést akarja, és így okoskodik a jövő nemzedékek érdekéről:

A mi bátorságunk legalább megment titeket a születéstől; titeket, kik még a jövő méhében alusztok. És mi győzedelmeskedni fogunk, hogy megszűnvén létezni, az emberiség megszűnésével kényszerítsük az istent,

hogyan végezzen. Oh! mily végtelen gyönyör annyi szenvedés után! A romokon keresztül a halottas kamarák felett végre a felszabadulás kiáltását hangoztatni: Nincs ember az ég alatt, mi vagyunk az utolsók!

Ez a költő bölcsészete, mely végkifejlése annak a rendszernek, mely az emberi életet, a világgal együtt, következőkben foglalja össze: mindig szenvedni, küzdeni, *indok* nélkül, azután meghalni, századokról századokra így, míg földünk megsemmisül. A költő dicsőíti ugyan az új tudományos vívmányok és új bölcsészet győzelmét, de versein nem derültebb, elégedettebb, hanem még sötétebb, elégtelenebb hangulat ömlik el. Az eredményt egyik versében így írja le:

Minden emberi tudományon túl egy ürtárul fel, melyet eddig a hit volt kész elfoglalni. Ezt a sötét mélységet birodalmává tette és az által, hogy belé veté magát, azt hívé, hogy megvilágosítja azt. De mi kiüzünk téged királyi birodalomból, te heves uralkodó és erre a perc most érkezett el. Nem fogod többé tudni, hogy hová helyezd el agyrémeidet. Mi bezárjuk az ismeretlent. De győződ lakolni fog bukásodért. Az ember már is megzavarodik és mint eszeveszett győző, saját győzelme által lerombolva hiszi magát; a te birásod által *mindent* elveszténk. Remény, segély, menedék nélkül maradunk, míg a *vágy*, melyet számüzénk, makacson visszatér bolyongni a tiltott mélység körül.

Ebből látszik, hogy a költő sem ihletet, sem vigaszt nem merit az ész győzelméből, úgy, hogy ha azt kérdenők tőle, mit de Vigny költeményében kérdez Eloa a győzelmes sátántól: »Boldogabb, vagy legalább elégedettebb leszesz-e te?« Bizonyára azt felelné, mit ez: »Szomorúbb, mint valaha.« Csak akkor derül egy kissé fel Ackermann kedélyvilága, midőn az embertől a természethez fordul. A *Felhő*-ben az újabbkori bölcsészek által vallott »fejlődés tanát« adja elő. »Változom, de meg nem halhatok,« mondja a felhő és a költeményben le van írva, mint lesz a könnyű felhőből nehéz zivatar és később jótékony eső, melyre a föld nevet. »Életét kezemben tartom, s a hol elmegyek, hirtelen minden kizöldül, minden megéled; a

barázda, melyet megítatok, bőven terem; én vagyok a hullám, folyók; én vagyok a nedv és keringek, elrejtve a forrásban vagy virágban.« Azután a folyó fogadja magába, végre az Oceanhoz ér, melyhez így kiált fel: »Oceán, oh atyám! tárd fel kebledet, én jövők!« ... De a nap reáfordítván ragyogó szemét, csakhamar felfedezi keserű mélységeiben, az ő mindenható sugara megcsókolja átlátszó homlokát és ő újra kezdi a légi utat. Így tehát a természetben soha sincs megállás, nyugalom és ezt valóban költői képekben adja elő költőnk, melyek annál is inkább megragadnak, mert nem zavarja a kétségbeesés hangja és azokat, kiket a pozitív filozofia érdekel, annyival is inkább érdekelhetik, mert ez új tan legköltőibb nyelven éppen e versben van hiven kifejezve.

Már sötétebb képre találunk a *Szerelem és halál* című költeményben, noha Caro véleménye szerint — kinek bírálatát vettük cikkünk anyagául — ez legsikerültebb verse. Hallja a költő, hogy a mulékony emberpár »mielőtt örökre egyesítné porait« megesküszik, hogy: »örökre« egymáséi lesznek és ezt mondja nekik: »Ti, kik oly keveset fogtok élni, miért teszitek ez ígéretet, a semmiségnek e hű kihívását? Nem halljátok-e azt a kérlelhetlen hangot, mely azt kiáltja mindenkinék, ki születik: Szeress és halj meg itt alatt?« De a szerelmesek tiltakoznak ez ellen; azonban a természet az emberi illuzió e szavára következőleg felel:

E szent örjöngések, e mérték nélküli vágyak, melyek belöletek, mint méhrajok, szabadulnak ki, ez elragadtatások: Jézusban már a jövő emberiség működik kebletekben. Fel fog az oszlani, e könnyű anyag, melyet egykoron áthatott az öröm és fájdalom; szelek fogják elhordani a nemes port, mely egykoron szíve volt. ... Legalább láttatok egy fényes fényt ragyogni, átcikázá az egy perc erejétetek, midőn leesett, — magatokkal vihetitek a mélységbe elvakultságotokat.

De ez a szomorú vigasz a költőnek sem elég és *Egy szerető szavai* című versében azt állítja, hogy a szerelemre

nézve is van bizonyos gyászos öröm abban, hogy tudja, miszerint az imádott lény nem fog többé újra élni, más ég alatt, a végtelen által elválasztva attól, ki még a földön tölt el néhány nyomoru napot. De nem engedi meg, hogy neki örökkévalóságról beszéljenek, mert azt mondja, hogy »elég egy sir, nem akarom, hogy egy világ keletkezzék közöttünk.« És azt se mondják, hogy valamely ég vissza adja neki azt, kitől a halál fosztá meg, mert

Visszaadni őt nekem, nagy isten! de más gondolatokkal telt dícskörrrel övezve, más lángtól hevülve, nem birván semmit azon kedves bálványból, mely keblemben élt! Oh, akkor százszor inkább akarom, hogy minden meghaljon vele, hogy ne találjam fel őt, ne lássam újra; mert a fájdalom, mely engem emészt, bizonyára kevésbbé kegyetlen, mint a ti borzasztó reményetek!

Neki fődolog, sőt minden ebből áll: *szeretni*; rövidebb, hosszabb ideig élni, ez nem lényeges dolog, de az örökkévalóság által elválasztva élni, ez vigasztalhatatlan szerencsétlenség lenne. Ezzel végképen szakít a keresztyén »jövő élettel.«

A *Természet és az ember* című versében, a természetet mint az örök alkotót tünteti fel, de a felett az ember uralmát, a tudomány segítségével, vitatja, dicsőíti, mert az ember ezt mondja neki:

Megmértem erőidet, te nem lennél képes nagyobbat teremteni, mint a milyen én vagyok és bár mily nyomorult legyek, én jelöltem ki hatalmadnak határait! Te nem fogsz istent szülni; mert te csak a halál számára tudsz teremteni! Mert utadon hiába követi kor a kort; hiába szaporodnak a sirok és bölcsők: az eszmény, mely fut előled, az eszmény, mely feletted uralg: a végtelenségbe menekülhet.

És mi a sorsa az emberiségnek e tan szerint? Megmondja egy utolsó költeményben a költő, magát azon utazóhoz hasonlítván, a ki hajóra száll, és előtte csak a végtelen tenger van.

Az eszevesztett legénység (a veszedelemben) hiába dolgozik a sötétben; a hajón van a Borzalom, Kétségbeesés és Gyász; a kormányon ülve a Végzet kormányozza azt

egy szikla felé; én, kit a vak sors, akaratomon kívül, tett e különös és törékeny hajóra, én sem akarok némán és megnyugodva, elmerülni!

De egyebet sem tesz, mint kétségbeesésének ad kifejezést: »Oh szent kiáltás a végvonaglás minden kiáltása; tiltakozik és vádol az azon percben, melyben meghal. Igen, az aggály és végtelen borzalom e kiáltását hangoztatám; most már elmerülhetek!« De azt hiszszük, hogy a lét nagy kérdéseinek ez oly kevésbé megnyugtató és kielégítő megoldása, hogy az erőteljes hang és költői emelkedettség sem felejtetheti el — ürességét. Mindazonáltal Ackermann asszony minden tekintetben feltűnő jelenség, mert tagadhatatlan, hogy gondolatai magasan szárnyalnak, érintik azon nagy kérdéseket, melyekről minden nagy költő és bölcsész gondolkozott és az új bölcsészeti tanokat oly költői hangon, oly eredményekben tünteti fel, hogy a gondolkodó bölcsész figyelmét épp úgy kiérdemli, a mint leköti a költészet barátját.

HEGEDŰS SÁNDOR.